

ONBEKEND WERK VAN WILLEM ELSSCHOT?

Journalistieke stukken van Alfons de Ridder

Toen Willem Elsschot in 1957 zijn *Verzameld Werk* uitbracht, kwam hij tot elf prozawerken en tweeëntwintig gedichten. Natuurlijk was er meer, maar dat vond hij zelf blijkbaar onrijp of onder de maat. Voor zijn talrijke bewonderaars bleek dat geen reden het daarbij te laten. In 2006 kwam er een toegift met vooral veel – matige – poëzie, ultrakorte prozastukjes over onder meer Multatuli en Cyriel Verschaeve, een wat langer stuk over Louis Paul Boons *Mijn kleine oorlog*, alsook een dankrede bij gelegenheid van zijn zeventigste verjaardag. Dat de auteur dit mengelwerk niet zelf in zijn verzameld werk opnam, pleit voor hem – het is echt alleen interessant voor verstokte fans en weinig ambitieuze literatuurwetenschappers.

Toch zal het niet alleen voor die categorie belangrijk nieuws zijn geweest toen Walter de Ridder, Elsschots oudste zoon, halverwege de jaren zeventig voor de dag kwam met een kladversie van een vermoedelijk voor de *Nieuwe Rotterdamse Courant* geschreven, maar daarin nooit gepubliceerd artikel van zijn vader, 'De toestand der Vlamingen'. Dat was voor Annemarie Kets-Vree het teken om op zoek te gaan naar meer, het was immers allang, namelijk sinds de monografie van Frans Smits uit 1942, bekend dat Elsschot "onmiddellijk na den wapenstilstand" als correspondent voor Antwerpen "een paar jaar verbonden was" aan genoemde krant. De buit van Kets-Vree, geopenbaard in *Zwijgen kan niet verbeterd worden* (1979), bestond uit negen anonieme artikelen, waarvan het auteurschap bovendien allerminst zeker was.

Vervolgens – het was te voorspellen, Elsschot had inmiddels vooral boven de Moerdijk een bijkans onaantastbare status verworven – barstte er onder de fans en de literatuurwetenschappers een interpretatie- en toeschrijvingsoorlog uit, die nooit tot een alle partijen geruststellend vredesverdrag heeft geleid. Maar het had er voor de waarnemer op afstand alle schijn van dat het oordeel van Karel van het Reve – indertijd (1980) in Nederland ook al een haast onaantastbare autoriteit – het vaakst met instem-

*'De toestand der Vlamingen'
is een prachtig en buitengewoon
geestig stuk*

ming werd geciteerd: "Zeer goed zijn ook de stukken voor de NRC. Ze zouden morgen geplaatst kunnen worden." C.J. Aarts en M.C. van Etten, die nu het totale boek over Elsschots duistere journalistieke arbeid hebben prijsgegeven, vinden zelfs dat Van het Reve "het verlossende woord" heeft gesproken.

Hoewel ook weer niet zo verlossend dat iedereen nu overtuigd was van Elsschots auteurschap. En in elk geval niet zo verlossend dat Aarts en Van Etten braafjes in de pas van Kets-Vree wensten te lopen. Terwijl de schermutselingen in de buitengewesten doorgingen alsof Van het Reve nog in het geheel niet ex cathedra had gesproken, doken zij in het archief van de *NRC* om daar alle leggers uit de betreffende jaren 1918-1922 minutieus door te bladeren. "Tot onze verbazing", schrijven ze in de inleiding van hun boek, "leidde dat naar meer artikelen waarin wij de hand van Elsschot meenden te herkennen." Beetje vreemd, die verbazing, ze namen dat monnikenwerk toch juist op zich in de veronderstelling daarvoor beloond te worden? Verder houden zij zich hier nog op de vlakte – "meer artikelen", "meenden te herkennen" – maar na herhaald en nog minutieuzer onderzoek komen ze tot de tamelijk triomfantelijke maar voorzichtig geformuleerde slotsom dat "van de vijftig artikelen (...) die wij in dit boek presenteren (...) er, althans volgens ons, vijfendertig van de hand van Alfons de Ridder" zijn.

Die schatting lijkt mij aan de hoge kant. 'De toestand der Vlamingen' is het enige stuk dat boven elke twijfel is verheven. Het manuscript is trouwens instructief: het laat zien – voor wie het nog niet wist – dat Elsschots soepele, licht-ironische stijl en altijd heldere compositie het resultaat zijn van veelvuldig schaaft- en schuifwerk. Eén minimaal smetje niettemin: in de tweede zin heeft hij "ezel" (de aanduiding

voor de Vlaming die geen Frans kende, of het “wél kende en tóch van die kennis in ’t publiek geen gebruik maakte”) verbeterd in “sukkelaar”, maar die ezelmetafoor verderop tweemaal gehandhaafd, waardoor de betekenis ervan onduidelijk wordt. Maar het is een prachtig en buitengewoon geestig stuk, een verhaal of column eerder dan een journalistiek nieuwsbericht of verslag.

Heel goed zijn ook de meeste van de eerstvolgende stukken. Curieus is de derde (mini)bijdrage, ietwat overbodig getiteld ‘Antwerpen’. De auteur verbaast zich over “de algehele vervoeloesheid” van de stad, “het is een beklemmend en troosteloos gezicht deze algemeene schunnigheid” – alsof hij niet weet dat half België zojuist is platgegooid. Dat weet hij, scherp waarnemer en uitstekend op de hoogte van de economische en demografische statistieken, overigens als geen ander; “het gemartelde België” heet het elders, en wat hij over de gevolgen van de oorlog voor de “diamantnijverheid”, de “Antwerpsche scheepvaartbelangen” en de “Voedings-toestanden” schrijft, getuigt van nauwkeurige kennis, humane betrokkenheid en een niet-pathetisch mededogen, dat bijvoorbeeld in de Vlaamse poëzie van die dagen nauwelijks wordt aangetroffen.

Wat mij betreft, bestaat er over het auteurschap van deze stukken geen twijfel. Maar op zijn laatst na twintig bijdragen – om precies te zijn: vanaf de recensie van de galavoorstelling van Claude Debussy’s *Pelléas et Mélisande* op 11 februari 1920 – is de elegant formulerende Elsschot ver te zoeken. Dat stuk is plichtmatig, opsommerig en geneert zich geenszins voor clichés van het type “Ook de heer Bogaers dient gefeliciteerd om...”; dat is de stijl van het amateuristische dorpsblaadje, niet van een meesterstilist. Nu gaan de zinnen ook stroever lopen en blijven originele waarnemingen of typering achterwege, voor de lezer wordt het allengs moeilijker gaapneigingen te onderdrukken. Een nauwkeurige stijlanalyse – met behulp van digitale middelen – zou waarschijnlijk snel zekerheid verschaffen: deze stukken zijn niet van Elsschot, tenzij hij per se niet wilde dat men ze voor zijn werk aanzag.

De netto-opbrengst is dus gering. Dat roept de vraag op of die paar twijfelachtige extra krantenstukjes alle moeite en uiteindelijk zo’n relatief dik boek rechtvaardigen. Is hier niet sprake van een flagrante wanverhouding tussen opbrengst enerzijds en ophef en opmaak anderzijds? Het zal ervan afhangen, denk ik, aan welke mogelijke lezer je die

vraag stelt. Wie nog niet alle elf prozawerken (“romans” zeggen Aarts en Van Etten ten onrechte) en tweeëntwintig gedichten van Elsschot heeft gelezen, kan zich beter eerst daarop richten. Maar voor de hardcorefan die al dat werk allang achter de kiezen heeft, de tophits misschien al diverse keren, ligt het anders, die is bereid elke nieuw ontdekte splinter van zijn wandelstok als een kostbare relikwie te vereren en zal dus ook in dit boek het nodige van zijn gading vinden.

Want een bijzonder boek is het wel degelijk. Het bevat veel, vaak prachtige illustraties uit de jaren direct na de Grote Oorlog, het geeft achtergrondinformatie bij de “Antwerpse toestanden” die in de krantenstukken worden aangesneden, het bevat lijsten met “onze correcties” waarin elk toegevoegd of juist weggelaten verbindingsteken maltentig wordt verantwoord, het bevat uitputtende annotaties bij personen en zaken, nog uitputtender bijlagen en registers, het is, kortom, van een *Gründlichkeit* die je vermoedelijk aan geen letterenfaculteit in de Lage Landen meer aantreft.

CYRILLE OFFERMANS

C. J. AARTS EN M. C. VAN ETTEN, *Van onzen correspondent. Journalistiek werk van Willem Elsschot*, Polis, Antwerpen, 2017, 352 p.